

GIMINĖ

Giminė yra požymis, skirstantis daiktavardžius į skirtingas klases pagal gramatinį elgesį. Konkreti determinatyvai ir būdvardiniai modifikatoriai, taip pat predikatyvai ir į analitines veiksmažodžio formas įeinantys dalyviai gauna skirtingas derinamo afiksus pagal giminės klasę. Semantinis klasifikacijos pagrindis yra natūralioji giminė (lytis); kadangi šis kriterijus gali būti taikomas tik gyvoms būtybėms, priklausymas vienai arba kitai giminei dažniausiai yra sutartinis.

Iš principo derinamųjų žodžių giminių skaičius turėtų atitikti daiktavardžių giminių skaičių, tačiau galimi ir nukrypimai nuo šio principo. Lietuvių kalboje daiktavardžiai skiria tik dvi gimines – vyriškąją ir moteriškąją, bet derinamieji žodžiai – predikatyvai ir į analitines veiksmažodines formas įeinantys dalyviai – be šių dviejų dar skiria trečią, niekatrąją giminę (*gėras, gerà, gėra*). Tad derinimo daviklių ir derinimo gaviklių giminė iš dalies skiriasi.

Su moteriškosios ir vyriškosios giminės daiktavardžiais ir determinatyvų bei modifikatorių, ir (pirminių ir antrinių) predikatyvų atveju derinamos atitinkamos giminės formos:

Jo tariamąs kerštas buvo labai jau simetriškas Juozapo prasikaltimui.

Ričardas Gavelis, 1999, DLKT

Gražioji mūsų bendrakeleivė buvo labai nekalbi.

Jolita Skablauskaitė, 2000, DLKT

Pagrindinį niekatrosios giminės būdvardžių ir dalyvių formų vartojimo kontekstą sudaro sakiniai be vardininko subjekto, pvz., sudėtiniai sakiniai su subjekto funkciją einančiu komplementiniu sakiniu, arba sakiniai su beasmene pasyvine konstrukcija. Negaudamas tinkamo giminės požymio, kurį kitais atvejais pateikia daiktavardinis vardininko subjektas, predikatyvas arba į analitinę formą įeinantis dalyvis pasirenka „numanomą“ niekatrosios giminės požymį:

Džiugu, kad tavo kūrybinė veikla nesustoja.

Robertas Kundrotas, Algimantas Lyva, 2002, DLKT

Keliauk sau laimingai, tavo saugumu bus pasirūpinta.

Arūnas Spraunius, 2003, DLKT

Būna ir atvejų, kai numanomas derinimas – niekatrosios giminės predikatinė būdvardžių formos vartojimas – taikomas nepaisant to, kad sakinyje yra daiktavardinis vardininko subjektas, kuris galėtų pateikti giminės požymį. Derinimas tokiais atvejais yra semantinis – „tikruoju“ subjektu laikoma su subjekto daiktavardžio žymimu esiniu susijusi situacija. Tokio tipo derinimą rodo nedidelė, vertinamą reiškiančių būdvardžių grupė (*gerai, svarbu, sveika, įdomu...*).

Jei informavimo kultūra yra nesvarbu, išryškėja nepagarba savo valstybei.

Atgimimas, 2008, DLKT

Nors numanomas derinimas yra pagrindinė niekatrosios giminės formų funkcija, ribotu mastu galima išskirti niekatrosios giminės vardažodžių daviklių klasę. Jei priklauso įvardžiai *kas*,

kažkas, kas nors, niekas tais atvejais, kai jie nežymi asmenų, ir savarankiškai vartojami determinatyvai *tai, visa, viskas*:

Viskas buvo apgalvota iki smulkmenų.
Augustas Tamaliūnas, 1995, DLKT

Taip pat įvardžių ir determinatyvų frazės:

Staiga mane apėmė toks jausmas, jog visa tai kartą jau yra buvę.
Jurga Ivanauskaitė, 2003, DLKT

Kai tokie įvardžiai ir determinatyvai vartojami daiktavardine funkcija, su jais negalimas niekatrosios giminės determinatyvų formų vartojimas — vartojama vyriškoji giminė. Tačiau šį dalyką galima paaiškinti perkėlimu į daiktavardžio kategoriją:

Taip, niekas nebegrijžta, bet tau tas niekas, ačiū Dievui, negaliojo.
Dienovidis, 1996, DLKT

Be determinatyvo vartojamos niekatrosios giminės būdvardžių formos gali eiti ir subjekto arba objekto, taip pat prielinksnių komplemento funkciją:

Nes galbūt gera ir bloga yra suderinama, taigi viskas kur kas paprasčiau?
Bernardinai, 2023

Žmogus daro gera, nes jis geras ir taurus iš esmės, nepriklausomai nei nuo tikslų, nei nuo aplinkybių.
Jurga Ivanauskaitė, 2003, DLKT

Nes spekuliatyvusis protas buvo lavinamas, kad nutrintų ribą tarp gera ir bloga.
Vytautas Landsbergis, 2000, DLKT

Kartais trūkstant specializuotų niekatrosios giminės formų jų funkciją perima su prieveiksmiais sutampančios formos; tai įvyksta aukštesniojo laipsnio formų (*gražiau*) bei formų *gerai, blogai* (vietoj *gera, bloga*) atveju.

Tau gi svarbiau, kas po to atsitiko: kol gyvas neužmirši.
Alė Rūta, 2000, DLKT

Teigti, esą niekatrosios giminės formos *gėra* ir *pan.* yra prieveiksmiai, kaip kartais teigiama, pagrindo nėra, nes šios formos tipinės prieveiksminės funkcijos neturi (plg. **ji gėra dainuoja*). „Nederinamosios formos“ termino vietoj „niekatrosios giminės formos“ vartojimas yra įmanomas, bet toks sprendimas yra grynai terminologinis: jis nekeičia fakto, kad derinimo gaviklių giminių skaičius didesnis už derinimo daviklių giminių skaičių. Esant panašiai distribucijai, predikatyvinės formos *gėras, gerà, gėra* priskirtinos tai pačiai kategorijai.

Daiktavardžių giminė, kuri sudaro giminės sistemos pagrindą, iš principo yra inherentinis daiktavardžio požymis — daiktavardis nekaitomas giminėmis. Vis dėlto svarstyтина, ar šis principas visur galioja. Veikėjo pavadinimų moteriškosios ir vyriškosios giminės formos sudaromos su absoliučiu reguliarumu, kuris artėja prie kaitybos:

Tėtis buvo mokytojas ir kėlėsi iš vietos į vietą, bijodamas represijų [...]
Kauno diena, 2001, DLKT

Ji pati yra literatūros mokytoja ir direktorė, dėsto aukštesnėse klasėse, suklūsta, kai Milašius pasako, kad jo sesuo irgi mokytoja, tik tai pradinė mokyklą.

Tradiciškai tokiais atvejais moteriškosios ir vyriškosios formos laikomos atskiromis leksemomis, kas ir pagrįsta; tačiau tokie atvejai mažai tesiskiria nuo daiktavardiškai vartojamų dalyvių kaitybinių giminės formų (*visi besimokantys : visos besimokančios*); be to, veikėjo pavadinimai kartais taikomi įstaigoms, kurios neturi natūralios giminės, ir tokiu atveju jų giminę lemia anaforinis derinimas:

Žemės ūkio ministerija formaliai yra šių įmonių steigėja.

Kauno diena, 2001, DLKT